

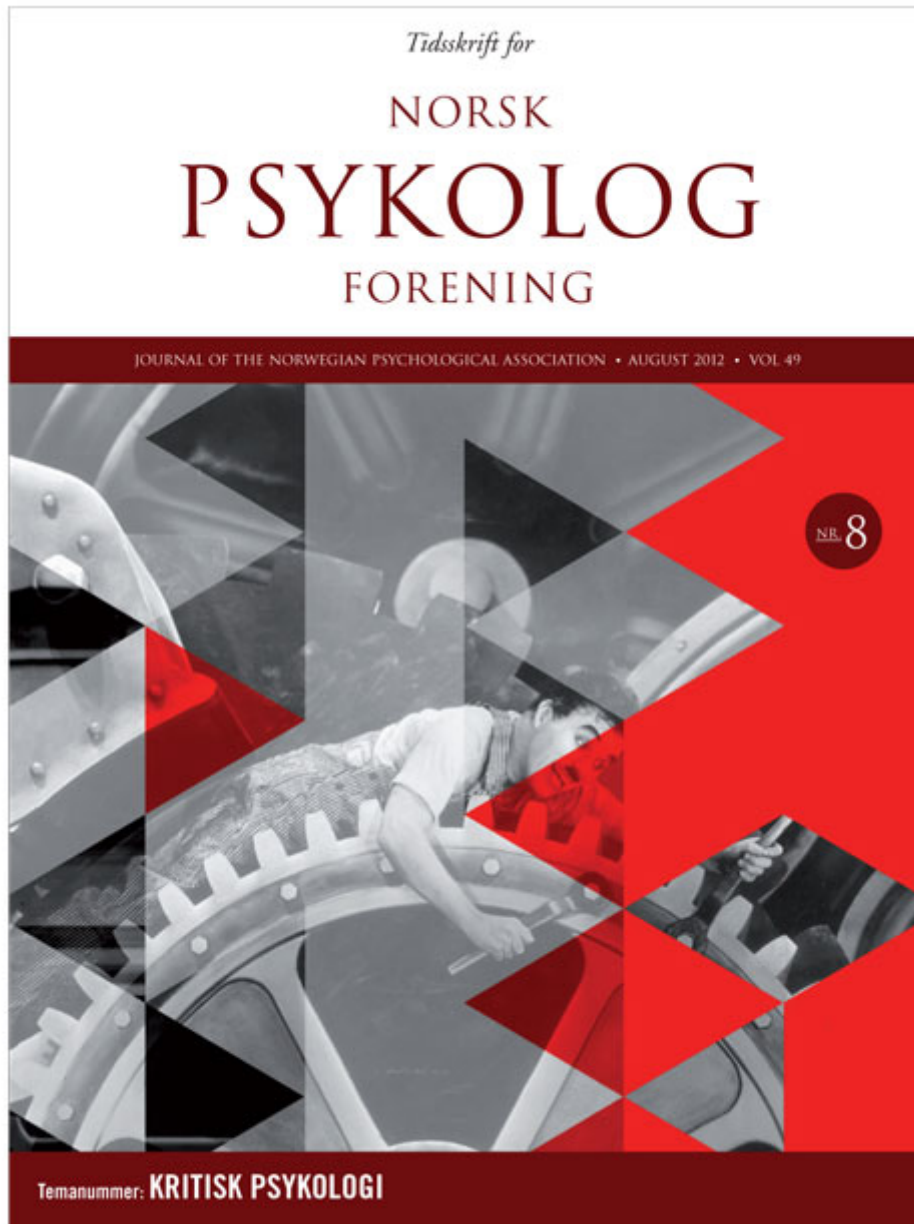
Den kritiske psykologiens elendighet

TEKST

Torgeir M. Hillestad

PUBLISERT 6. november 2012

«En kritisk oppfatning av samfunnet har ingenting å gjøre med psykologien som vitenskap.»

DEBATT: KRITISK PSYKOLOGI

Tema for Tidsskriftets augustutgave var «Kritisk psykologi». Gjesteredaktør var filosof og psykolog Ole Jacob Madsen. Andre bidragsytere var blant andre Tor-Johan Ekeland, Svend Brinkmann og Carl-Erik Grenness.

Sentrale teoretikere bidro i augustutgaven om kritisk psykologi. De maktet bare å demonstrere hvordan denne retningen er bygget på lite annet enn et kategorimistak om forholdet mellom psykologiske og sosiale fenomener.

«Vi vet utmerket godt at psykologien kan brukes til

positive, men også høyst destruktive formal»

Feilkategorisering

Denne tematikken har med jevne mellomrom dukket opp de siste 40–45 årene, og har sitt utspring i den radikale og intellektuelle 68-generasjonen, selv om røttene kan føres lenger tilbake. Et særtrekk ved den er at den tar avstand fra den etablerte psykologiens selvreferanse med utgangspunkt i en slags individualistisk posisjon. Den skal erstattes med en mer sosial og politisk bevisst psykologi. Utgangspunktet er politisk, og har også opphav i en bredere kritikk av det vestlige «borgerlige» og individualistiske samfunnet.

Denne kritikken er i vesentlig grad allerede i utgangspunktet bygget på en feilkategorisering, fordi den forveksler sosiale og psykologiske faktorer. Ut fra dette forestiller denne kritiske psykologien seg at det er mulig å skape en antatt mer «sosial» psykologi. Dette blir på mange måter uklart, men resultatet ser ut til å være to parallelle posisjoner: en som hevder at psykologiske kategorier må betraktes som historisk og kulturelt determinerte, og en som hevder at psykologien må brukes til bevisstgjøring og sosial endring, snarere enn tilpasning og individualisering. Stiller man disse posisjonene opp ved siden av hverandre, passer de naturligvis pent inn i verdensbildet til politisk radikale psykologer. Men disse posisjonene vil ikke være innbyrdes samsvarende, nettopp fordi det ene standpunktet er teoretisk-ideologisk, og det andre normativt.

Selv om en rent politisk måtte mene at psykologien skal tjene bestemte «frigjøringsinteresser», slik det tydeligvis blir oppfattet, innebærer ikke dette at en ut fra slike normative interesser kan omforme psykologien i en tilsvarende ønsket vitenskapelig retning. Innenfor den kritiske psykologien selv reflekteres dette ved at den i virkeligheten aldri kommer lenger enn til en kritikk av selve psykologiens *bruk* i et kapitalistisk og tilpasset samfunn.

I Tor-Johan Ekelands artikkel^[1] legges det, med referanse til Nikolas Rose, også vekt på hva psykologien som vitenskap *gjør*. Dette berører ikke dens status som vitenskap, og blir derfor også irrelevant som en kritikk av den. Symptomatisk i så måte er også Ole Jacob Madsens kritikk av idrettspsykologien^[2] som et eksempel på å holde fram psykologiens «totalforklarende» status, men da som et rent bruksområde. Det faller likevel få ord eller analyser om hva som skulle være feil om psykologien som vitenskapelig gjenstand i seg selv.

Politisk ærend

I virkeligheten ser det ut til at man er ute i et politisk ideologisk ærend, der man egentlig vil erstatte én ideologi, bestående av kapitalisme og individualisme, med en annen, mer (venstre)radikal som en liker bedre. Siden man i tillegg er psykolog og driver psykologianalyser, eller på andre måter beskjeftiger seg med psykologi som fag, må man tydeligvis forsøke – riktignok mislykket – å definere denne innenfor en politisk

kontekst. I så måte har Madsen selvfølgelig rett når han skriver at «den kritiske psykologien er vel så opptatt av samfunnet som psykologien». Problemet er bare at en kritisk oppfatning av samfunnet ikke har noe som helst å gjøre med psykologien som vitenskap. Når det derimot blir snakk om psykologiens bruk, enten det er innenfor behandling, idrett, næringsliv, politisk manipulering osv., vet vi utmerket godt at psykologien kan brukes til så vel positive som høyst destruktive formål.

Den kritiske psykologiens manøver når kritikken er ute av stand til å berøre psykologiens gjenstand som sådan, er å sette den inn i en slags historisk og kulturell sammenheng. En rekke sosialteoretikere, noen av dem har i utgangspunktet lite eller ingen ting med psykologi å gjøre, trekkes fram og siteres. Hos en av bidragsyterne, Svend Brinkmann, som for øvrig visstnok har lansert den feilaktige tesen om psykologien som «normativ» vitenskap, hvilket i seg selv vel må innebære en selvmotsigelse, framheves derfor symptomatisk personer som Foucault, Rose og Hacking. En bestemt type tankegods presenteres og tas tilsynelatende for god fisk: Særlig Foucaults påstand om at psykologien er en spesifikk kulturell form eller måte som har oppstått rent historisk, hvilket riktignok kan være tilfellet for psykologien som formulert vitenskap, i likhet med andre vitenskaper, blir feil hvis dette er ment å være gjeldende for psykologiske fenomener og mekanismer som sådanne.

Ideologisk tankeflyt

Psykologien gjøres langt på vei identisk med nettopp dens kulturelle innhold, som jo er historisk skiftende, og dette skal motbevise og undergrave psykologiens status som objektiv vitenskap. I Brinkmanns artikkel presenteres i tråd med dette en rekke svevende hypoteser og tankebaner som det i liten grad føres, eller finnes, belegg for. Det er mer snakk om rent ideologisk tankeflyt. Det mest alvorlige ved Brinkmanns ideer og den radikale psykologiens tankegods generelt er den manglende evnen til å skille mellom det historisk skiftende innholdet i de psykologiske tanke- og opplevelseshetene, og de grunnleggende strukturelle betingelsene i seg selv. For øvrig repeterer også Tor-Johan Ekeland i sin artikkel reservasjonsløst den nevnte tesen om psykologi som en «normativ» vitenskap, uten å fatte at dens normativitet nødvendigvis ligger utenfor den psykologiske gjenstanden selv.

Impotens

Et gjennomgående trekk ved den kritiske psykologien er altså framfor alt dens impotens, som gjør det umulig å håndtere indre psykologiske kategorier og prosesser. Det finnes så å si ingen referanser til den psykologiske vitenskapens grunnleggende strukturelle betingelser og mekanismer som for eksempel læring, hukommelse, kognisjon, motivasjon, emosjoner, utvikling, interaksjon, osv., blir forbigått. Dette er elementer som utgjør selve kjernen i psykologisk vitenskap, og som klart indikerer at denne er noe mer enn flyktige kulturelle former og oppfatninger uten objektivt innhold eller relevans.

«I virkeligheten ser det ut til at man er ute i et politisk ideologisk ærend, der man egentlig vil erstatte én ideologi, kapitalisme og individualisme, med en annen, mer (venstre) radikal som man liker bedre»

Feil Metaforutsetninger

Til slutt: Et godt eksempel på den kritiske psykologiens feilaktige metaforutsetninger er Madsens og Grenness' gjennomgang av kritiske forutsetninger for moderne psykologi. Gregory Bateson trekkes fram som innflytelsesrik tenker, og de skriver at han

var den teoretiker som fikk størst innflytelse på (kritisk – min komm.) psykologisk tenkning og praksis, med begreper som «double bind»(...) og analyser av psykologiens sentrale begrep «mind»(...). Mye av den radikale kritikken som Batesons tenkning innebærer for moderne psykologi, er fremdeles urealisert. Han kritiserte dualismen i filosofisk og psykologisk tenkning.

Dette er selvsagt vanskelig å ta alvorlig. Finnes det fremdeles personer som tror at hovedårsakene til for eksempel schizofreni er double bind-prosesser? I så fall vil de ha et behov for en faglig oppdatering. Bateson tok så visst ikke noe oppgjør med «dualismen» i psykologisk tenkning. Tvert imot var hans egen double bind-hypotese et utmerket eksempel på en slik gjennomført dualisme, fordi den utelukkende forsøker eller begrenser seg til å gjøre rede for et ensidig sosialt interaksjonsforhold.

torgeir.hillestad@uis.no

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 49, nummer 11, 2012, side

TEKST

Torgeir M. Hillestad, professor i psykologi, Universitetet i Stavanger